

ZNANSTVENO-ISKUSTVENA PARADIGMA PAMĆENJA KUR'ANA

Dr. Refik Ćatić

Ključne riječi: učenje, pamćenje – hifz, zaboravljanje, učitelj, učenik

Teorijski osvrt na proces pamćenja i zaboravljanja

Uspješno učenje umnogome ovisi od procesa pamćenja. Kako je učenje, memoriranje Kur'ana, uglavnom proces psihičke funkcije pamćenja, u kraćim crtama ćemo obrazložiti teorijski okvir ove psihičke funkcije.

Pamćenje je zadržavanje onoga što smo naučili. To je proces ili mentalna aktivnost koja ima svoju fiziološku podlogu. Suvremena nauka je otkrila da u procesu pamćenja dolazi do promjena u strukturi nervnih ćelija i uspostavljanju veza između njih.

Biološka osnova kratkotrajnog pamćenja su reverberacijski traktovi, a dugoročnog biohemijski procesi u ćeliji i vezama između njih.

Za pamćenje i učenje je posebno značajan hipokampus, smješten ispod cerebralnog korteksa, koji održava vezu između impulsa koji dolaze ulaznim nervnim putevima u korteks (koru) mozga. Drugo stajalište koje objašnjava pamćenje je teorija o prijenosu impulsa ili teorija o transmitterskim tvarima, gdje se tumači da je ključ pamćenja provođenje impulsa kroz sinapsu. Transmitter koji je presudan za prijenos informacija sa neurona na neuron je acetilkolin

(Ach). Ako dođe do prezasićenja Ach, to može blokirati prijenos impulsa. Naučnici su otkrili da u tom slučaju dolazi do lučenja enzima acetilkolinesteraze (AchE) koji deblokira Ach i tako oslobađa sinapsu za prijenos impulsa. Za uspješno pamćenje je važan omjer Ach i AchE. Ovo je teorija koja objašnjava veze između neurona u toku pamćenja, dok Helstead i Rcker objašnjavaju da u samoj ćeliji dolazi do promjena tako što ona proizvodi specifičan agens koji stimulira DNA da proizvede poseban protein koji pomaže da informacija biva kodirana u ćeliji. Dakle, ovom teorijom se hoće dokazati da i sama ćelija uči.

Proces pamćenja karakteriziraju tri funkcije:

1. zadržavanje učenog materijala u svijesti ili retencija;
2. obnavljanje ili ponovno oživljavanje onoga što smo jednom učili ili reprodukcija i
3. svijest o prepoznavanju onoga što smo jednom učili ili rekognicija.

Obavljana su razna istraživanja pamćenja, počev od prvih eksperimentalnih provjera uvjetnog refleksa, do modernih eksperimenata Rubinsteina i Lewisa, na pamćenju sematički povezanih riječi.

Osnova pamćenja je obrazovanje nervnih veza u mozgu. Intenzitet traga i stepen učvršćivanja puteva nesumnjivo ovise o tome koliko je puta dato uzbuđenje ostavljalo poslije sebe trag i sudjelovalo u utvrđivanju nervnih puteva.

Među ljudima postoje izvjesne individualne razlike u sposobnosti pamćenja. Neki ljudi prate bolje numeričke sadržaje, neki verbalne, a neki bolje pamte motoričke pokrete.

Novija shvaćanja su da postoji opća sposobnost pamćenja, da ovisi o interesu osobe za pojedine vrste sadržaja u kojoj će oblasti ispoljiti svoje mogućnosti pamćenja. To znači da neko ko ima dobru opću sposobnost pamćenja može pamtit i dobro različite sadržaje, ali ipak postoji veća sposobnost za pamćenje pojedinih vrsta sadržaja. U specifične sposobnosti pamćenja možemo uvrstiti pamćenje vizuelnih, auditivnih, prostornih i numeričkih sadržaja. Pored toga, značajne su razlike među ljudima i u obimu trajnosti i shvatljivosti zapamćenog sadržaja. U životu se dosta toga zapamti nenamjerno, ali opet prema određenim psihičkim zakonitostima. Nas u ovom radu zanima namjerno pamćenje i u tom sklopu ćemo istaći koji su faktori bitni za ovakav oblik zapamćivanja.

Na osnovu relevantnih faktora zapamćivanja, mi ćemo u ovom radu sačiniti više pravila memoriranja Kur'ana. U psihološkoj teoriji se spominje više grupa takvih faktora, od kojih su najpoznatiji:

1. fiziološki faktori, u koje spadaju genetske ili nasljedne predispozicije (mi smo to nazvali strukturom nervnog sistema), zdravstveno stanje organizma, umor, starost i spol;
2. faktori spoljne sredine u koje spadaju: temperatura prostorije u kojoj se uči, vlažnost zraka, osvjetljenost, mjesto učenja, spoljni podražaji;
3. vrsta sadržaja koji se uči, u šta spada: struktura sadržaja, njegova smislenost, poznatost i organizacija;
4. faktori psihološke ili unutarnje duševne prirode, u šta podrazumijevamo niz motivacionih činilaca koji utiču na aktivnost učenja i
5. faktori organizacije i tehnike učenja.

Pamćenje i zaboravljanje

Najveći neprijatelj pamćenja je zaboravljanje koje je suprotan proces od pamćenja. Uzroci zaboravljanja su različito tumačeni. Ranije je smatrano da se zaboravljanje zbiva samo po sebi, odnosno da je to spontani proces. Prema takvom shvatanju, glavni uzrok zaboravljanja je prestanak učenja, nevjebavanje i neupotreba stečenog znanja. U novijim teorijama se zaboravljanje smatra aktivnim procesom koji je veći u budnom nego u stanju spavanja, da je vrijeme kao faktor zaboravljanja značajno samo u smislu događaja koji se zbivaju poslije učenja, naknadna aktivnost djeluje unatrag, retroaktivno, i kočiono na ono što je ranije naučeno. Dakle, glavni uzrok zaboravljanja je retroaktivna inhibicija.

Nema potpunog zaboravljanja, jer ono što smo učili je ostavilo izvjesni trag u mozgu, a pokazalo se da se ljudi sjećaju nekih sadržaja u eksperimentu hipnotičkog sna.

Zaboravljanje je najveće neposredno poslije učenja. Tako je u svojim istraživanjima Ebbinghaus utvrdio krivulju zaboravljanja koja pokazuje u početku naglo zaboravljanje, pa kako vrijeme prolazi ono postaje sve slabije.

Retroaktivna inhibicija znači da prethodno učenje ili prethodne aktivnosti negativno djeluju na učenje i zapamćivanje novog sadržaja. Ono ovisi od sličnosti dva gradiva koja se uče, stepena naučenosti gradiva, vremenskog razmaka između dva učenja i razumijevanja smisla gradiva kao i strukture i organizacije učenog materijala.

Leksička memorija

U posljednje vrijeme pažnja istraživača pamćenja usmjerena je ka strukturalnim aspektima organizacije memorijskog sadržaja i funkcionalnim i relacionim odlikama leksičkih jedinica. Za memoriranje Kur'ana su posebno značajna istraživanja relacionih odlika leksičkih jedinica, odnosno osnovni principi leksičke organizacije. Rubinstein i Lewis (1972.) iznalaze da je učestalost riječi jedan od principa po kome su riječi organizirane u leksičkoj memoriji. Riječi koje imaju veću frekvenciju ili učestalost

se brže prepoznaju. Na temelju ovoga nalaza, oni su formirali model leksičke memorije koji je zasnovan na prostornoj analogiji. Visokofrekventne riječi su bliže leksičkom ulazu od niskofrekventnih riječi, a samim tim je kraće vrijeme leksičke pretrage.

Mayer je nastavio istraživanja u ovom smjeru, pa je ustvrdio da je prepoznavanje riječi olakšano ukoliko joj predhodi semantički povezana riječ. Npr., riječ *doktor* biva prije priznata ako je prije nje bila semantička veza sa riječi *bolnica*, nego ako je prikazana pseudoriječ ili semantički nepovezana riječ. Također, riječ se brže prepoznaje ukoliko se u zadatku leksičkog odlučivanja sukcesivno prikaže dva puta.

Mayer objašnjava prepoznavanje riječi preko semantičke povezanosti na taj način da prikazana riječ dovodi do pobudjivanja vlastite predstave u leksičkoj memoriji. Ovaj mehanizam pobudjivanja se odnosi i na ostale jedinice leksičke memorije i to prije svega na one riječi koje su u semantičkoj vezi sa datim riječi, što se sve skupa zove *šireća aktivacija*. Ukoliko je semantička povezanost između riječi veća, utoliko je više izražen efekt olakšavanja prepoznavanja druge riječi u paru. Istraživanje nije u potpunost rasvijetlilo je li leksička memorija organizirana prema principu frekvencije leksičkih jedinica ili, pak, njihove semantičke povezanosti.

Logogenski sistem pamćenja

Za memoriranje Kur'ana značajnije je istraživanje koje je proveo Morton (1969.). On je, za razliku od Mayerove prostorne analogije, uveo pojam *logogenskog sistema*. Svaka riječ datog jezika predstavlja *logogenom* koji se može shvatiti kao skup odlika date riječi. Ovaj skup uključuje ne samo semantičke, nego i fonološke i grafemske karakteristike date riječi. Koliko su bitne i ove kvalitete *logogena* pokazuje i primjer da većina učača Kur'ana bolje pamte kur'anski tekst nego naš prijevod. Mortonov model je olakšavanje prepoznavanja semantički povezanih riječi, što pretpostavlja simultano pobudjivanje semantičkih odlika datih *logogena*, a to, ujedno, dovodi do sniženja praga njihove aktivacije.

Mortonovim modelom se može objasniti i Rubinsteinov sistem efekta frekvencije time da *logogen* koji se češće pojavljuje snižava njegov prag aktivacije i u svakom narednom pokušaju prepoznavanja vrijeme obrade date riječi bit će kraće. Drugim riječima, frekvencija riječi određuje prag za dati logogon kad se riječ prikaže zasebno. Prednost Mortonovog modela je u tome što u sebe uključuje i princip frekvencije, pri čemu ključnu ulogu ima pojam praga aktivacije. Stepenn pobuđenosti *logogena* uvjetovan je time koliko se ta riječ puta pojavljuje u tekstu i u kakvom je semantičkom kontekstu sa drugim riječima, što sve zajedno utiče na prag aktivacije.

Ovaj model bi bilo interesantno istražiti na kur'anskom tekstu koji ima sve pretpostavke za potvrdu ovih nalaza. Kur'an je najljepši sklad glasova i riječi, najlogičniji sistem *logogena* i semantičkih veza, što mu daje pamtljivost i prepoznatljivost.

Senzorno, kratkoročno i dugoročno pamćenje

Prema vremenu zadržavanja informacija, postoji senzorno, kratkoročno i dugoročno pamćenje.

Podražaji iz spoljnog svijeta inerviraju senzorne organe, što se pretače u osjete koji se vrlo kratko zadržavaju u senzornom pamćenju, tako je vrijeme zadržavanja za vid pola sekunde, a za sluh dvije sekunde. Švedski naučnik Segner je ustvrdio da je trajanje vizualnog traga koji ostavlja vraćenje užarenog ugljena u mraku oko 100 ms. S druge strane, ehoičko ili slušno senzorno pamćenje traje duže, što se može ustvrditi jednostavnim eksperimentom ako ispitaniku pročitamo deset brojeva, onda se on najlakše dosjeti zadnjeg broja jer mu on još uvijek *zvoni* u uhu. Sa stanovišta ovog rada, bitno je da je za pamćenje bitan i kvalitet podražaja i senzorna memorija. Tok informacija određuju kontrolni procesi, u koje ubrajamo pažnju, ponavljanje, kodiranje, pronalaženje i dosjećanje.

Kratkoročno pamćenje je više svjesna i namjerna aktivnost nego senzorno pamćenje. Informacija koja iz nekog razloga bitna za pojedinca biva kodirana u kratkoročnom

pamćenju, gdje se ponavljanjem može pohraniti i kasnije pronaći, što je na izvjestan način priprema dugoročnog pamćenja. Pohranjivanje informacija je, ustvari, svojevrsno kodiranje koje se odvija po hijerarhiji složenosti od sasvim jednostavne konceptualizacije, pa sve do složenih semantičkih konceptualizacija, što je kod učenja Kur'ana posebno naglašeno u početku učenja. Zahvaljujući ovakvoj konceptualizaciji i racionalizaciji, nevažne informacije se odbacuju, čime se povećava kapacitet kratkoročne memorije i olakšava pronalaženje pohranjenih informacija. Kratkoročno pamćenje ima dvosmjerni protok informacija. One koje su esencijalne za učenje i koje dolaze iz senzornog pamćenja mogu biti pohranjene u kratkoročnom pamćenju ili biti prosljeđene u dugoročno pamćenje i, s druge, strane da se informacije iz dugoročnog pamćenja u izvjesjesnim situacijama vraćaju u kratkoročno pamćenje kao operativni sadržaj.

Kratkoročno pamćenje ima sljedeće funkcije:

- a) Informacija se zadržava ponavljanjem dok je potrebna, a zatim se gubi;
- b) Sistemsko kodiranje informacije kako bi se, kad zatreba, lahko mogla pronaći tražena informacija;
- c) Kratkoročno pamćenje kao radno pamćenje kad se iz dugoročnog pamćenja uzimaju ranije kodirane i pohranjene informacije.

Ljudi sa prosječnim kapacitetom pamćenja mogu zapamtiti od pet do devet nepovezanih čestica, npr. nepovezanih brojki ili besmislenih riječi. Ovaj broj se znatno povećava ako se sadržaj grupira prema nekoj logičkoj smislenosti. Tako i pamćenje Kur'ana olakšava razumjevanje arapskog jezika jer je za kratkoročno pamćenje važno zapamtiti početak ajeta, zatim ga lahko povezati sa sredinom i krajem, i tako lahko složiti u logičku cjelinu.

Dugoročno pamćenje

Istraživači pamćenja tvrde da senzorno i dugoročno pamćenje imaju neograničeni kapacitet, samo što, za razliku od senzornog pamćenja, gdje se informacije vrlo brzo gube

a samo mali odlazi na dalju obradu, znatan broj informacija pohranjenih u dugoročnom pamćenju ostaje cijelog života. Ima autora koji tvrde da sve informacije koje su prošle kroz senzorno pamćenje bivaju pohranjene u dugoročno pamćenje i da tamo zauvijek ostaju, ali je problem pronalaska tih informacija, što objašnjavaju time da se u nekim okolnostima sjećamo najrazličitijih sadržaja koje smo nekada davno percepirali. Za pohranjivanje verbalnih informacija, kakav je i Kur'an, u dugoročno pamćenje je veoma bitno kako se organizira sadržaj. Smisljena organizacija, olakšava dosjećanje, kao i posebni znaci, kao što su to ključne riječi i razni indeksi.

Anderson je dugoročno pamćenje podijelio na deklarativno i proceduralno. Deklarativno dijeli na epizodičko, koje se odnosi na poznavanje informacija, gdje i kad se nešto dogodilo, i na semantičko, koje se odnosi na znanje o svijetu koji nas okružuje, a to su uglavnom sva znanja koja stičemo namjernom aktivnošću, gdje svrstavamo i pamćenje Kur'ana. Semantičko pamćenje se može razvijati i razmjerno dugo traje, dok je epizodičko pamćenje više lična dimenzija. Proceduralno pamćenje je vlastita strategija kako se organizira sam proces učenja i pamćenja.

Upute za memoriranje Kur'ana

Naše upute za memoriranje Kur'ana bit će zasnovane na pravilima koje preporučuje profesor Jahja sa Pedagoškog fakulteta u Rijadu i osnovnim zakonitostima procesa učenja i pamćenja.

Osnovna pravila za uspješno savladavanje hifza: iskren nijjet, starosna dob, pogodno vrijeme, prikladna prostorija, učenje po tedžvidu i naglas, memoriranje iz istog mushafa, vezivanje naučenih ajeta, ponavljanje, stil učenja, smireno i umjerenom brzinom, obraćanje pažnje na mutešabija, odabiranje muhafiza, čuvanje od grijeha, pamćenje sa razumjevanjem.

1. Iskren nijjet

Muslimani trebaju svaki posao započeti sa iskrenim nijjetom da ga čine u ime Allaha,

dž.š., a odluka o tako odvažnom činu kakvo je memoriranje Božije riječi i objave, pogotovu mora biti izvan svih drugih motiva. Iskrenost je tajna Allahove objave i zato ne posustaju oni koji zaista čine to u ime Allaha, dž.š.

Poznato nam je iz svakodnevnog života koliko su bitni motivi za ljudsku djelatnost jer je svijet koji nas okružuje pun predmeta i pojava koji nas privlače. Množenje uzgrednih želja podrazumijeva smanjenje čistog intenziteta suštinske želje da se spozna Božija riječ. Ukoliko se energija suštinske želje rasipa na mnogobrojne želje, utoliko slabi moralno oduševljenje za konačnu istinu. Lažna motivacija je načelo psihičke deformacije kojeg često ni sami nismo svjesni. Ljudi uglavnom uživaju u slavi i moći, pobjedi i takmičenju, ličnom uspjehu i afirmaciji, pa otuda ulažu mnogo truda i napora da nađu *svoje mjesto pod suncem*. Freud je, u svom djelu *Uvod u psihoanalizu*, pisao da čovjek teži slavi da bi omogućio obilna libidinozna zadovoljenja, tj. da je težnja za slavom sekundarni motiv koji svoju energiju crpi iz čisto nagonskog poriva. Novija psihološka tumačenja ljudske motivacije se uglavnom svode na to da sve što ljudi čine, čine da održe vrijednost vlastite ličnosti.

Iskreni nijjet, iskreni motiv za učenje Kur'ana, ne smije imati nikakve druge razloge osim želje da se nauči Božija objava. Svi drugi porivi su slabijeg intenziteta i neka izvanjska okolnost ih može sputati; postojana je jedino iskrena nakana da se to čini u ime Jedinog, Sveznajućeg.

Učiti Kur'an da bismo se time dokazivali, da bi se ljudi divili našem lijepom učenju, našem umijeću i znanju i, na temelju toga, pribavljanja određenih privilegija, nije iskren nijjet, a Allah, dž.š., sve zna i sve vidi.

2. Starosna dob za učenje Kur'ana

Učenje Kur'ana je najbolje u mladosti, kad su i najveće mogućnosti pamćenja. Smatra se da dijete više nauči između treće i pete godine nego za čitav život. Stoga se s punim pravom kaže da je mudar onaj ko nauči Kur'an prije četrnaest godina.

Učenje Kur'ana poslije toga roka zahtijeva i više truda i više vremena.

“Učenje napamet Kur'ana u mladosti je kao klesanje u kamenu.”

“Pamćenje u starosti je kao udaranje u vodu.”

Postavlja se pitanje koje je najbolje doba u kome dijete treba početi memorirati Kur'an.

Među djecom postoje značajne individualne razlike, koje su uglavnom hereditarnog, nasljednog karaktera. U prosjeku, djeca mogu već krajem treće i početkom četvrte godine učiti kroz igru sa adekvatnim igračkama, npr. kockice na kojima su harfovi. Poslije za roditeljima ponavljaju kraće sure, uz sve obaveznije zahtjeve. Kako dijete raste, program učenja se proširuje, osmišljava i adekvatno provjerava.

Velike su mogućnost zapamćivanja Kur'ana i poslije četrnaeste godine, samo je tada problem u tome što se dijete susreće sa mnoštvom drugih životnih interesa. Njegovu pažnju odvlače ovozemaljski sadržaji, a uz to su burne razvojne manifestacije, a sve skupa umanjuje energiju za predanim učenjem Kur'ana.

Mada su godine veoma bitne za učenje Kur'ana, one ne smiju biti prepreka onima koji imaju čvrst nijjet na tako odvažnom putu u spoznavanju Božije istine. Potvrđuje to mnoštvo svijetlih primjera ljudi koji su naučili Kur'an i u poznim godinama. Mada čovjekove intelektualne funkcije počinju opadati poslije dvadeset pete godine, u početku je to sporije, a poslije četrdesete i pedesete sve izraženije, prvenstveno kad je u pitanju pamćenje, a pamtiti se još može.

Naime, i intelekt ima svojstvo da je sve više u kondiciji što je više u funkciji. Ljudi koji su se bavili naukom su ostajali intelektualno vitalni i do poznih godina, za razliku od onih koji su zakržljali svoje umne sposobnosti i koje je senilnost počela stizati prije vremena. Kao i svaki ljudski organ, tako i mozak zahtijeva aktivnost. Ruka koja je u gipsu ubrzo atrofira, mišići slabe; tako je i sa mozgom – čim ga ne stavljamo u funkciju, on *zariba*.

U Sudanu je bio čovjek po imenu Mekin koji nije znao ni čitati ni pisati, a Kur'an je naučio u šezdesetoj godini.

Dakle, Kur'an je bolje učiti u mladosti, ali godine nisu prepreka da se uči i kasnije.

3. Pogodno vrijeme za učenje

Slijedeća važna uputa za uspješno memoriranje Kur'ana je odabiranje pogodnog vremena za učenje. Učenje u jedno određeno vrijeme stvara radne navike i psihološku pripremljenost. Proces formiranja radnih navika je prilično spor, ali kad se jednom formiraju, one postaju regulator da se učenje otpočne i završi na vrijeme. Svaki čovjek trebao imati svoj dnevni i sedmični plan rada prema kome bi usklađivao svoj režim življenja. Plan rada bi trebao sadržavati vrijeme ustajanja, vrijeme jutarnjeg učenja, vrijeme redovnih dnevnih obaveza, kakve su odlazak u školu, posao, vrijeme za odmor, vrijeme, popodnevnog i dopunskog učenja i vrijeme za spavanje. Dan ima 24 sata, sasvim dovoljno da se stigne svugdje, npr. 8 sati za rad, 8 sati za odmor, 8 sati za spavanje.

Iskustva mnogih učaća Kur'ana su da je najbolje učiti poslije spavanja, kad je čovjek odmoran i kad je njegov mozak pripravan za pamćenje novih sadržaja. Većina njih navodi da je to doba prije ili neposredno poslije zore. Objašnjenje za ovo doba dana je; pored navedenog fiziološkog stanja organizma, i mali uticaj spoljnih podražaja koji mogu remetiti učenje i odvlačiti pažnju. Iskustva nekih hafiza pokazuju da su najbolje učili između akšama i jacije. Poslije bi te stranice ponovili prije spavanja, a ranije naučeno gradivo bi ponavljali tokom dana. Vrijeme između akšama i jacije, o čemu postoje čak i šerijatski dokazi, mubareći je (blagoslovljeno).

Vrijeme pred spavanje je preporučljivo za obnavljanje onog što se u toku dana naučilo. U izradi dnevnog plana rada treba predvidjeti tri obavezna termina za učenje Kur'ana, jedan izutra za intenzivno učenje, jedan u popodnevnim satima za učenje manjim intenzitetom i obnavljanja pred spavanje. Što je vremenski razmak između dva učenja kraći, to je retroaktivna inhibicija veća (negativno djelovanje prethodnog učenja na novo učenje). Zato se preporučuje veći vremenski razmak između dva učenja, a tada se preporučuje preslišavanje kao najbolji lijek protiv zaboravljanja.

Različiti ljudi i različito formiraju navike, pa ima onih koji su navikli da mogu učiti samo

u noćnim satima, tako je jedan učenjak rekao:

“Nauku sam stekao pomoću lampe i nespavanjem do zore”.

Bez obzira koje je to doba dana, učač Kur'ana, shodno svojim sklonostima, treba odrediti vrijeme u svom dnevnom rasporedu za učenje Kur'ana.

4. Mjesto učenja

Za uspješno memoriranje Kur'ana je veoma važno da se ima jedna prostorija koja zadovoljava fizičke uslove za rad. Takvu prostoriju treba koristiti samo za učenje, tako da kad u nju uđemo mislimo samo na zapamćivanje Kur'ana. Prostorija treba biti jednostavno opremljena.

Zbog čistijeg zraka, bolje je da prostorija za učenje bude na višim spratovima. Nije preporučljivo učiti pored rijeke, na raskršću puteva, pored biljaka, jer sve to može uticati na odvlačenje pažnje. U samoj prostoriji treba izbjegavati učenje pokraj prozora i ogledala, također zbog odvlačenja pažnje. Još prije 900 godina je Hatib el-Bagdadi rekao da nije pohvalno učiti napamet u blizini biljaka i u blizini rijeka.

Džamija je najbolje mjesto za učenje Kur'ana. Ulazeći u džamiju, čovjek ostavlja sve ovozemaljske probleme i obraća se Allahu, dž.š., i tu učač Kur'ana nema priliku vidjeti i čuti išta drugo osim dobroga. Džamija je važna kao mjesto učenja i zapamćivanja Kur'ana i iz psiholoških razloga, jer je tu najveća pripremljenost za učenje.

Što se tiče namještaja u kome se sjedi, potrebno je da bude čvrst kako se ne bi u njemu opustili i drijemali. To važi i za položaj u kome učimo. Dakle, nije dobro učiti u ležećem i poluležećem položaju.

Iskustva nekih učaća Kur'ana pokazuju da je uspješno učenje pojedinih poglavlja Kur'ana u nekim značajnim mjestima. Npr., da se nauči jedna sura u Mekki, jedna u Medini. Ovako zapamćen sadržaj se dobro pamti i možemo se lakše sjetiti jer nas podsjeća na to mjesto. Šejh Jahja je pričao da je u Medini naučio suru Ali Imrân učeći je kod jednog stuba u Resullovoj džamiji, poslije čega je taj stub zvao stub Ali Imrân.

5. Pravilno učenje Kur'ana

Za uspješno memoriranje Kur'ana je značajno da se uči pravilno i glasno. U čovjeku je usađen program za pravilno učenje Kur'ana. On se ne uči kao obična knjiga. Svakom harfu treba dati mjesto koje mu pripada i dužinu koja mu pripada.

Pitana je Aiša, supruga Božijeg Poslanika, kakav je bio kiraet Muhameda, a.s., na šta je ona odgovorila: "Slovo po slovo". Znači, nije žurio, isticao je svaki harf i to isto zahtijevao od drugih. Zahvaljujući tome, Kur'an je sačuvan u svom izvornom obliku do naših dana. Onako kako je Bismillu učio Resullah, tako jê i mi danas učimo. Od svih mudžiza mnogobrojnih Božijih poslanika samo je ostao Kur'an sa njegovim izvornim načinom učenja.

Struktura, metrika, rima, ritam i sadržaj Kur'ana su baš onakvi kako odgovara ljudskom umu da ga najlakše pamte.

Glasno učenje Kur'ana se preporučuje iz dva razloga – da se pravilno uči, jer samo izgovorom možemo znati jesmo li pravilno učili, i drugi razlog što u tom slučaju u zapamćivanju sudjeluju vid, sluh i jezik. Iz zakonitosti procesa spoznaje znamo da je učenje uspješnije što je više senzornih organa uključeno u taj proces.

Ovdje se mora biti obazriv, jer se nekad može dogoditi da se sam učaj Kur'ana zaljubi u svoj glas, pa pažnju obraća samo na to kako zvuči njegov glas. Glas treba podići i učiti po pravilima tedžvida.

Uvijek treba dati prednost pravilnom učenju nego brzini memoriranja. Zbog toga, svako ko se odluči da memorira Kur'an mora imati dobrog učitelja, muhafiza, koji će ga nadzirati i pred kime će često provjeravati svoje učenje. Jednom naučeno pogrešno učenje je mnogo teže ispraviti nego ispočetka naučiti. Npr., kad neko nauči pogrešno izgovarati, pa umjesto El-Kariah, kaže El-Farian. U Turskoj je dobra pedagoška tradicija učenja Kur'ana da djeca prvo uče pravilno izgovarati harfove, zatim prouče Kur'an gledajući pred dobrim učiteljem, što sve skupa traje jednu godinu, a tek poslije uče napamet. Obično ovom metodom uz dobar nadzor i ostale pretpostavke djeca nauče Kur'an za jednu godinu.

Za pravilno učenje najčešće se koristi metoda da djeca ponavljaju za učiteljem pojedinačno. Ova metoda je nezaobilazna ako želimo da dijete pravilno nauči Kur'an. Profesor Jahja je iznosio primjer dvije halke (skupina djece koja sjede u krugu ili polukrugu oko učitelja). U jednoj džamiji je halka dobro i brzo učila hifz, a u drugoj je bio slab napredak. Ustanovilo se da su učitelji različito uvježbavali djecu. Bili su bolji rezultati tamo gdje je učitelj pojedinačno provjeravao i utvrđivao pravilnost.

6. Učiti uvijek iz istog mushafa

U procesu memoriranja Kur'ana je veoma bitno da se uvijek uči iz jednog Mushafa. Dugotrajnim čitanjem u našoj memoriji ostaje odslikana stranica Kur'ana, a ako bismo učili iz različitih Mushafa, tada bi trebalo pamtiti različite slike, jer je u nekom npr. sura Ame u vrhu, a u nekom pri dnu. Hafizi obično znaju je li neki ajet na desnoj ili lijevoj stranici, jer se ona odslikava u njihovoj memoriji. Posebno je ova uputa važna ljudima koji imaju izraženije vizualno pamćenje. Bilo je slučajeva da su neki hafizi pamtiti i male mrljice ili brojeve i redove na stranici, pa su mogli tačno reći da je neki ajet na 68. stranici, u 14. i 15. redu. Motivacioni poticaj za uporno i temeljito memoriranje Kur'ana može biti i to kad on kao knjiga predstavlja posebnu vrijednost, jer je dar voljene i cijenjene osobe. Jedan mladi hafiz je, od čuvenog učenjaka, na dar dobio lijepo uređen Kur'an. Svaki put kad bi uzimao Kur'an u ruke, njemu su bile u svijesti riječi koje mu je taj učenjak rekao: "Želim da ti ovo bude glavno štivo i da ga, ako Bog da, naučiš". I, kad bi mladić posustao, opet se sjetio učenjaka jer je u ruci držao njegov dar. Kur'an iz koga se sprema hifz svaki učaj treba doživjeti kao nešto lično i dragocjeno, kao nešto s čijim kontaktom on postaje bogatiji i uzvišeniji. Na ovaj način će Mushaf iz koga se uči hifz biti sastavni dio ličnosti i svaka njegova stranica bit će tako jasno odslikana u svijesti. Uglavnom, za pravilno učenje Kur'ana je neophodna dobra i temeljita priprema i stručni nadzor kvalificiranog učitelja. Moderna tehnika omogućuje i olakšava učenje, ali učitelja ne može ništa zamijeniti. I sam Poslanik, s.a.v.s.,

imao je svog učitelja pred kojim je učio Kur'an, a to je melek Džibril, pred kojim bi svake godine, kao što se navodi u brojnim hadiskim djelima, proučio sve što mu je do tada objavljeno. To je tzv. mu'areda. U godini u kojoj će umrijeti, Poslanik, a.s., dva puta je proučio Kur'an pred melekom Džibrilom. O ovom događaju u mom radu je citirana autentična predaja.

7. Vezivanje naučenih ajeta

Sljedećih nekoliko uputa odnosi se na organizaciju i metodologiju učenja Kur'ana. Prije memoriranja moramo tačno učiti kur'anski tekst gledajući, što podrazumijeva primjenu tedžvidskih pravila meharidi i sve što podrazumijeva pravilno učenje. Tu provjeru ćemo napraviti pred nekim stručnim učačem Kur'ana ili uz pomoć audio ili vizuelnih pomagala. U protivnom, redovno se čine greške, što kasnije dodatno otežava hifz. U ovoj uputi iznijet ćemo neke varijante uvezivanja naučenih dijelova Kur'ana.

Najjednostavniji i najčešće primjenjivan metod je da uvijek novonaučeni ajet povezujemo sa prethodnim. Nakon više ponavljanja (najmanje pet puta), prelazimo na učenje sljedećeg ajeta, koji vežemo sa prethodnim, a poslije ih vežemo sva tri, i tako redom. Na isti način vežemo i stranice.

Jedan od oblika povezivanja je da se veže kraj jednog džuzua sa početkom slijedećeg, a na taj način se mogu povezivati i sure.

Zbog specifičnosti memoriranja Kur'ana i značajnih individualnih razlika, ne može se reći da postoji univerzalna metoda učenja. Suština je da učenje bude organizirano, osmišljeno i cjelishodno ponavljanje. S obzirom da je učenje i pamćenje efektivnije u mlađim danima, kad djeca nemaju dovoljno iskustva, niti imaju neki svoj racionalni metod učenja, veoma je važno da se upute u osnove kako treba pamtiti i učiti. Kad je učenje Kur'ana organizirano vođeno kroz neki institucionalni oblik, onda ima niz mogućnosti da se primjene interesantnije metode. Tako se spominje iskustvo dvojice učača Kur'ana iz Sudana koji su se takmičili ko će više naučiti, pa bi jedan govorio početak ajeta, a drugi bi nastavio i sve tako dok jedan od njih ne stane.

Na kraju su se takmičili u naznačavanju samo jedne riječi, a drugi bi trebao nastaviti. Imajući u vidu obim i složenost kur'anskog teksta, ovi učači su bili poput kompjutera.

Neki ljudi dobro pamte brojeve i odnose među njima, pa takvi lakše pamte kur'anski tekst po rednom broju ajeta, sure i stranice.

Kad je u pitanju oblik uvezivanja, postoji i način da se uvezuju džuzovi po polovinama ili četvrtinama, što je, opet, individualni sistem.

8. Značaj ponavljanja

Ponavljanje je majka znanja. To je mudra izreka koja se posebno odnosi na hifz.

Ponavljanje ima višestruku vrijednost. Njime se omogućuje trajno zadržavanje naučenog, povezivanje starog i novog kur'anskog teksta, korektura eventualnih pogrešaka, sistematiziranje manjih cjelina Kur'ana u veće cjeline, provjera dostignuti nivo i razvijanje samopouzdanja i samokontrole. Mnogi stručnjaci koji se bave problemom učenja smatraju da je preslušavanje najvažniji dio učenja. Među ljudima su velike razlike u mogućnosti pamćenja, pa je nekome potrebno više vremena za ponavljanje, a nekome manje. Učenje bez ponavljanja upoređuje se pijanim kočijašem koji prevozi loše uvezan tovar: "On samo naprijed goni, ne osvrćući se nazad, i kući dovozi prazna kola hvaleći se samo time što je prevalio veliki put".

Pravilno i uspješno ponavljanje zavisi od dva momenta:

- pravilnoj vremenskoj raspodjeli ponavljanja i
- učenikovom odnosu prema ponavljanju koji je uvjetovan pravilnim didaktičkim oblikovanjem.

S obzirom na raspodjelu vremena, ponavljanje učenog kur'anskog sadržaja može biti ponavljanje nakon svakog učenja, što obuhvata manje cjeline, zatim ponavljanje na kraju sedmice, kad se ponavlja cjelokupno naučeno kur'ansko štivo, svakodnevno ponavljanje Kur'ana, kad se u cjelini nauči.

Didaktičko oblikovanje ponavljanja podrazumijeva razne modulacije ponavljanja. Može to biti letimičan pregled po kur'anskom

tekstu u smislu prepoznavanja, zatim ponavljanje naglas, ponavljanje u sebi, ponavljanje sa dopunjavanjem izostavljenog teksta i sl.

Sulton, poznati muallim iz Saudijske Arabije, preporučuje da se pred spavanje svakodnevno ponovi naučeni kur'anski tekst. Kaže: "Bolje da kroz moje srce prođe Kur'an nego ovozemaljski problemi". On je, također, rekao da je najbolji lijek za nesanicu da počneš učiti Kur'an – na ovaj način šejtan nema strpljenja da čeka, pa će te uspavati prije nego proučiš više stranica. Dalje, Sulton kaže: "Ja ću mu se suprotstaviti, a on će dolaziti sa raznih strana. Ispriječit ću mu se time što ću nastojati i dalje učiti Kur'an".

Kad su u pitanju razni modaliteti ponavljanja, posebno treba istaći značaj ponavljanja naglas. Ovim ponavljanjem se aktivira više funkcija i čula. Bez ovakvog ponavljanja se ne može ustanoviti pravilnost i tačnost učenja Kur'ana. Ponavljanje naglas treba biti više puta. U ovoj dinamici neko se zadovoljava time da prouči jednu stranicu, ali je načelno pravilo da se ponavljanje nastavi i tada kad mislimo da smo u potpunosti naučili. Ima anegdota o tome kad je neki musliman svaku suru ponavljao po 50 puta. Ponavljao je i tada kad je suru naučio poslije nekoliko ponavljanja, sve dok ne ispuni kvotu od 50 ponavljanja. Starica iz komšiluka je prišla i rekla: "Glupane, zar nisi naučio, a ja sam naučila?" "Nakon dvije sedmice, on je zamoli da ponovi ono što je onom prilikom naučila a ona će na to: "Ne znam šta sam jučer jela, a da znam šta si ti učio prije dvije sedmice". "Eto", veli on njoj, "ja zato i ponavljam više puta da mi se ne dogodi kao tebi pa zaboraviš šta si jučer jela".

Kao primjer koliko je ponavljanje bitno u učenju Kur'ana neka posluži šta u tvrdoj stijeni uradi kap kiše dugotrajnim padanjem.

Ponavljanje se u početku čini dosadnim, ali se u budućnosti učini veoma korisnim.

9. Dinamika i tempo učenja

Kur'an treba učiti smireno, staloženo i sporo, umjerenom brzinom. Nesređeno, rastrgano i brzo učenje sliči radu kamermana koji sa ramena snima i brzo mijenja kadar, pa slika bude slaba i nestabilna. Za tačno učenje treba ponavljati polahko i smireno, potpuno se

koncentrirajući na sadržaj ajeta, izgled rukopisa i zvuk riječi. Pogrešno i površno učenje imaju posljedicu da neki hafizi jednu suru uče bolje, a jednu lošije. Uzrok je što se jednoj suri pridala ozbiljnija pažnja i što se postupnije i smirenije učilo i ponavljalo.

Jedna od velikih mudrosti Kur'ana je dužina njegovog objavljivanja. Pune 23 godine je Allah objavljivao Muhamedu, a.s., Uputu, da bi ona ušla u srce i učvrstila se. Koliko je bitno tačno učiti Kur'an, bez obzira na vrijeme, pokazuje i primjer halife Omera, r.a., koji je punih 12 godina učio suru El-Bekare da bi je tačno naučio i tumačio. Božiji poslanik Muhammed je posebno istrajavao na tome da se pravilno i tačno uči Kur'an. Zato je formirao školu za pravilno učenje Kur'ana koja se zvala Daru-l-kurra.

Mnogo je vanjskih faktora koji mogu remetiti učenje. Zato Kur'an treba učiti kad smo pripravnici u fizičkom i psihičkom smislu i kad su optimalni uslovi vanjske sredine.

Umoran i bolestan učenik ne može dugo držati mobilnu pažnju, prouči par ajeta, pa podigne pogled, što poremeti koncentraciju, a um se zaposli nekim drugim sadržajem. Učenje poslije neke uzbudljive ili konfliktne situacije ne obećava dobre rezultate.

Usredsređenost svijesti na kur'anski tekst nije dobra ako vanjski faktori iritirajuće djeluju na organizam. Npr., ako je hladno, previše vruće, vlažno, zagušljivo i sl., sve to mobilizira pažnju u smislu otklanjanja tih nepovoljnih uvjeta, pa se zapostavlja kur'anski tekst. U vrijeme intenzivnog hifza se preporučuje što duža izoliranost.

Prvi i osnovni zahtjev da učenje bude produktivno je čvrsta odluka da se uči i tako jasno postavljen cilj mora upravljati opažanjem ili fotografskim fiksiranjem kur'anske stranice.

10. Obraćanje pažnje na mutešabiha

Novi kur'anski tekst koji se uči treba povezivati sa ranije naučenim tražeći sličnost i razlike među njima. Ima ajeta koja se razlikuju u jednoj riječi ili pak samo u jednom nastavku. Npr., u jednom je ajetu množina, a u drugom jednina. Kad se to prepozna, onda se samo

zapamti razlika i mjesto ajeta u sklopu kur'anskog teksta. Veoma je dobro spoznati i suštinsku razliku značenja dva ajeta Božije objave, pri čemu je bitno da se Kur'an temeljito izučava.

Dosta je pisano o ovim razlikama i sličnostima pojedinih ajeta, a ima knjiga koje u stihovima ističu sličnost i razliku među pojedinim ajetima. Primjer je jedna dobra pedagoška tradicija u Sudanu, gdje su učenici obavezni pisati kur'anski tekst na drvenim pločicama, a ispod toga sami napisati jedan stih ako ima sličnih ajeta.

11. Odabiranje muhafiza

Memoriranje Kur'ana mora biti organizirano vođeno zašto je veoma bitno pravilo odabiranje nastavnika. Nastavnik predstavlja mnogo toga u jednom čovjeku, on je više od poznavaca Kur'ana i zato uspješan nastavnik mora posjedovati odgovarajuće kvalitete. Obično se kvaliteti dobrog nastavnika svrstavaju u četiri grupe:

- stručna osposobljenost i nivo imana;
- pedagoška i psihološka osposobljenost za prenošenje svoga znanja;
- lične osobine, posebno njegove moralne osobine;
- organizatorske sposobnosti.

Iz ovih zahtjeva je vidljivo da nastavnik mora ostvariti više zadataka u procesu vođenja hifza.

Mudri Lukman je pitao sina: "Sinko, koja je zadnja mudrost koju si naučio?" Rekao je sin: "Ne petljam se u ono što me se ne tiče". Onda je Lukman rekao: "Sinko, postoji nešto što je još važnije". "A šta to?", reče sin. "Sjedi, sine, uz učenjake, jer Allah, dž.š., oživljava mrtva srca kao kiša mrtvu zemlju", kazao je mudri Lukman.

Ovaj primjer potvrđuje važnost učenjaka, a to se odnosi i na veliki značaj pravog izbora učitelja za učenje Kur'ana.

Kako izabrati pravog učitelja?

Prema sugestiji profesora Jahje, učitelja treba tražiti u bližoj okolini, a ako nema pogodnog, onda ga treba tražiti i nadaleko, kao što je to tražio Ebu Hanifa. On je tražio učitelja koji će biti u svemu dobar, pa je našao

Hamada, od kojega je stekao veliko znanje. U ovome traženju je potrebna pomoć drugih ljudi i njihove preporuke. Šejh Jahja posebno ističe značaj sunneta, klanjanje istihare kad se pronađe pravi učitelj.

Iz navedenih općih kvaliteta učitelja izdajavamo neke specifične koje bi trebao imati da bi bio uspješan mentor u vođenju hifza.

Da posjeduje ispravnu vjeru i da bude pripadnik ehli-sunneta ve-l-džemata. Ovaj učiteljski kvalitet se uvijek cijenio zbog svojstva nekih učitelja da budu pristalice sumnjivih pravaca i učenja; npr. ahmedije.

Drugi uvjet koji se cijenio kad se vrši izbor učitelja za slijeđenje u učenju Kur'ana je da posjeduje obilno znanje i da dobro poznaje Kur'an.

Ovaj uvjet se odnosi na umijeće učitelja da zna svoje znanje prenijeti na druge. Ima mnogo primjera da učeni ljudi ne znaju ili ne žele prenijeti na druge svoje znanje. Učitelj treba znati da prenošenjem svog znanja njegov vijek biva duži.

Na učenike djeluje veoma stimulatивно ako je učitelj hafiz i ako je svoj hifz uzeo od šejha – sened, prenosilac ili lanac. U mnogim strukama je važna tradicija, a ona u učenju Kur'ana ima posebnu dimenziju koja potiče učenike da sa više motiva uče i da sa više uvažavanja prihvataju učitelja.

Lijepi adabi koji krase učitelja

Učitelj bi trebalo svoj časni poziv obavljati u duhu načela islama i islamske etike, zbog čega nije dobro da mu osnovni cilj bude zarada; da radi za darove; da bi se na bilo koji način okoristio svojim znanjem; da ne pati od manje veličine i da želi imati što veći broj učenika; da ne bude sujetan kad ga učenik napusti i ode drugom učitelju; da ne pati od toga da bude najbolji.

To lijepo ističe i hadis o Alijinom gledanju na učitelja; rekao je da nije učitelj onaj čije znanje ne prelazi grlenu jabučicu.

Da bi bio autoritet i uzor učeniku, učitelj mora posjedovati dobre lične odobine koje smo mi svrstali u kompleksnu skupinu moralnih kvaliteta i postojanih pozitivnih svojstava

ličnosti. Te lične osobine su:

- da se lijepo odijeva i bude čist i uredan;
- da bude blag, strpljiv, smiren i staložen;
- da bude skromniji što više zna Kur'an;
- da ima dobre lične osobine u skladu sa šerijatom, da bude plemenit i darežljiv.

Muhammed, a.s., bio je prvi učitelj muslimanima i vodio je računa o svim ovim kvalifikacijama.

Odijevao se lijepo i uvijek je na njemu bila čista odjeća. Svoje tijelo je održavao i njegovao, pa su ashabi znali govoriti da se znao namirisati najboljim mirisima. Savjetovao je učenjacima da budu blagi i dobri prema onima koji dolaze po znanje.

Učenik će uzvratiti učitelju svojim poštovanjem i dobrim učenjem. Učenik nije jedinka, on je ummet i preko njega nastavlja se prenosi znanje i na sljedeće generacije.

U nekim zemljama se traži da učitelj bude roditelj, da ima svoju djecu, jer jedino tako može poznavati, voljeti i razumjeti djecu. Ima mnogo primjera vrsnih učitelja. Takav je primjer učitelja iz Damaska koji je, zbog svoje učenosti, bio toliko zauzet da nije imao slobodnog vremena za jednu grupu učenika. Najzad im je rekao da bi ih mogao primiti pred sabah. I, zaista, kad su oni došli odmah poslije zore, on im je već bio skuhaio čaj i čekao ih u toploj sobi.

Jednostavno rečeno, učitelj treba biti oličenje ljudskih vrijednosti.

12. Čuvanje od grijeha

Kad su pitali Malika koja je najbolja metoda za učenje Kur'ana, rekao je: "Da ne grijeshimo". Ova uputa je ključna u učenju Božije objave. Učiti Kur'an znači povezivati stečeno znanje sa svojim djelovanjem. Istinski i iskreni nijet da se postane hafiz je podređivanje cjelokupnog života ovom odgovornom zadatku. Klonjenje od grijeha i neprestano mišljenje na ono što se naučilo olakšava pamćenje jer je to oblik ponavljanja i preslušavanja. Time je Kur'an dio našeg tijela baš kao krv i meso. Suštinski zadatak hifza je spoznaja Božije istine i življenje u skladu sa njom. Pridržavajući se ovog zahtjeva prilikom učenja Kur'ana, učaču je uvijek u

mislima povezivanje onoga što je naučio sa onim što se zbiva oko njega. U tom izvanjskom svijetu on nalazi potvrdu Božijeg sveznanja, čime dobiva novi impuls za dalje spoznavanje i upornije učenje.

Srce pocrni činjenjem loših djela. U njemu je sve manje mjesta za dobra djela. "Srce koje griješi postaje kao izvrnuta čaša." Pravi smisao ovog poređenja je da u izvrnutu čašu ne možemo ništa staviti, a šta god da se u nju stavi, iz nje iziđe. Tako isto, u griješno srce se ne može ništa staviti jer iz njega su izišla sva dobročinstva. Drugi aspekt ovog poređenja je da je u izvrnutoj čaši unutra mrak baš kao u srcu ogrezlom u grijehu.

Mnoge učene ljude grijeh je zaveo pa su ostavili nauku i znanje. Oni koji su svoj život posvetili nauci, uglavnom su malo grijeshili, što se odnosi i na one koji izučavaju Kur'an.

Imam Šafija je imao izrazito dobro pamćenje i mogao je odjednom zapamtiti jednu stranicu. Jednom mu se dogodilo da je morao jednu stranicu pročitati dva puta, pa je upitao svog učitelja radi čega mu se to zbililo. On mu je odgovorio: "Ostavi se grijeha".

Jedan hafiz iz Pakistana je bio paraliziran, pa bi na dva sata prije sabaha učio 10 džuzova. Uz paralizu, bio je i slijep. Sve što je imao i sve što je želio bila je Božija uputa kojoj se potpuno posvetio i koju je dobro znao i koje se vjerno pridržavao.

Koliko je važno pridržavanje onoga što se nauči, potvrđuje i Gazalijeva izjava: "Čak da izučavaš nauku i sto godina i da napišeš sto knjiga, Allahovu milost ćeš zaslužiti samo djelima". Isto tako su ashabi govorili da su «ajeti stizali i, kako su stizali, mi smo ih učili i po njima radili».

Možda ima učača Kur'ana koji ga uče a on ih proklinje. Zato je nespojivo učiti Kur'an a grijeshiti.

13. Učenje Kur'ana sa razumjevanjem

Razumijevanje Kur'ana olakšava učenje i daje veću vrijednost hifzu. Iz osnovnog zakona o procesu učenja je poznato da je sadržaj koji se nauči sa razumijevanjem i organizirano najmanje pod djelovanje kasnijeg učenja

(retroaktivne inhibicije). Na razumijevanje sadržaja u velikoj mjeri utiču inteligencija i uzrast djeteta. Smislaoni sadržaj se više pamti od gradiva koje nema smisla ili čiji smisao nismo shvatili. Iz iskustva znamo da, kad pročitamo neki roman, ostaje najduže u sjećanju ono što čini njegovu suštinu dok detalji mnogo brže iščezavaju. Od pojedinosti duže se pamte one koji su povezane sa osnovnom poentom radnje. Ako je smisao pogrešno shvaćen, onda detalji nemaju toliku zavisnost od toga kako je smisao shvaćen.

Kad je riječ o djetetu koje uči Kur'an, ono brzo pamti, ali slabije razumije kur'anski tekst zbog čega je, kad su u pitanju niži uzrasti, najvažnije da dijete nauči pravilno izgovarati i da tačno nauči tekst. Što dijete više odrasta, od njega treba zahtijevati da razumije suštinu pojedinih ajeta.

Kad Kur'an uči odrasla osoba, onda mnogo pomaže to ako je ona upoznata sa suštinom učenog; ne samo faktički prijevod, nego je potrebno koristiti tefsir u tumačenju kur'anskog sadržaja. Npr., kad se uči sura El-Kahf, onda se ona dijeli na nekoliko prizora, što može olakšati učenje nego ako odjednom počnemo učiti svih 11 strana. Ako se djeci objašnjava suština pojedinih kur'anskih ajeta, onda ne treba ići duboko u pojašnjavanje, već se spustiti na njihov nivo i objašnjavati jednostavnije.

Svaki učaj Kur'ana bi morao više puta proučiti Kur'an koristeći tefsir. To profesor Jahija poredi sa pismom koje smo u dalekoj tuđini dobili od svojih. Koliko ćemo puta to pismo pročitati? Prvi put u redovima, poslije između redova, pa onda iza redova, pa ćemo omirisati papir; sve je to ljudski.

Tako bi trebalo postupati i s Božijom porukom jer bi svakim novim čitanjem dolazili do nove spoznaje. Neki student iz Bangkoka je primio islam i toliko ga je to fasciniralo da je rekao: "Muslimani, kako možete spavati pored takve knjige?"

Kod djece je bitno da ih osposobimo za samostalno učenje Kur'ana, a vremenom će oni, vlastitom aktivnošću i uz pomoć dobrih nastavnika, shvatiti suštinu. U tom je sklopu i pojava reminiscencije da se gradivo koje se uči danas ponekad bolje zna dan-dva kasnije, iako

nije bilo ponavljanja. Tako i stariji ljudi bolje pamte događaje iz djetinjstva nego iz neposredne sadašnjosti.

Neka iskustva hafiza

Svi hafizi se slažu u jednom – ljubav prema Kur'anu, i to da je prvi uslov da bi neko počeo učiti hifz. Iza ovog slijedi čvrst i iskren nijjet u ime Allaha, dž.š. Potom treba krenuti na put Božije istine, za što je potrebno mnogo odricanja, ustrajnosti i strpljenja. Svi ostali faktori koji utiču na uspješnost hifza su specifični i imaju individualni karakter.

Primjeri hafiza Ibrahima Trebinjca potvrđuju koliko može biti odanosti i ljubavi prema Kur'anu. Završivši hifz pred hafizom Mustafom ef. Mujezinovićem za dvije i po godine (imao je tada 12 godina), svakodnevno je učio Kur'an, pa je, prema njegovoj procjeni, 3.000 puta proučio Božiju objavu. Šesnaest godina je klanjao teravih-namaz sa hatmom, dvadeset godina sabah-namaz sa hatmom, a petnaest godina je učio mukabelu u sarajevskim džamijama.

Svi se hafizi slažu u tome da bez učenog autoriteta nema dobrog znanja. Kad je u pitanju sticanje znanja iz bilo koje oblasti, prirodno je da se traži stručnjak za tu oblast, tako i za hifz treba tražiti učitelja.

"Allah te podržao i prosvijetlio, prva obaveza onoga ko stupa na ovaj ozakonjeni Božanski put jest traženje učitelja".

Hafiz Aziz Alili priča da mu je muhafiz bio otac hafiza Ajetija. Taj slijepi čovjek je izveo pet hafiza. Od svojih učenika je tražio da mu svaki dan dolaze na preslušavanje. Ako bi se dogodilo da učenik izostane, on bi dolazio njegovoj kući i interesirao se zašto nije došao.

O ponavljanju i njegovom značenju za učenje Kur'ana, oni koji su prošli ovu svijetlu Božiju stazu smatraju da ono ne smije biti teret već slast i uživanje, jer se ponavljaju i uče uzvišene riječi našeg Stvoritelja. Zato svaki hafiz ima svoje metode i vrijeme ponavljanja koje njemu najbolje odgovara.

Poruka mnogih hafiza je da Kur'an treba učiti u ime Allaha i da to ne smije biti sredstvo za sticanje materijalnih dobara. U tome svjetlu je i ovaj hadis Božijeg poslanika: "Bit će i takvih

mojih sljedbenika koji će učiti Kur'an i učeći ga izlaziti iz vjere kao što izlazi strijela iz luka". Ovaj hadis se upravo odnosi na one koji uče Kur'an iz koristoljublja, koji se ne vladaju prema onome šta uče i koji nemaju strahopoštovanja spram Božije riječi.

"Vjernici, zašto govorite ono što sami ne činite?"

U učenju Kur'ana je bitna podrška roditelja. Mnogi hafizi najveću zahvalnost što su naučili Kur'an izražavaju svojim roditeljima koji su ih uputili na Pravi put. Božiji poslanik Muhammed je često isticao važnost roditelja u odgoju, a posebno u vjerskom odgoju. Iz slijedećeg hadisa se vidi kakva nagrada čeka roditelje za pravilno usmjerenje svoje djece. "Ko bude učio Kur'an, proučavao ga i postupao prema njemu, njegovim roditeljima će na Sudnjem danu biti stavljen tadž na glavu. Dobit će na glavi tadž od nura. Sijat će više nego što sija sunce i bit će zagrnut sa dva ogrtača kakvih nema na dunjaluku, pa će reći: 'Gospodaru naš, zašto smo ovo dobili?' Pa će im reći: 'Zbog toga što vaše dijete uči Kur'an i stalno ga uzima'".

Ostat će zabilježeno da je Senaid Zajimović, ostavši bez oba roditelja, kao učenik medrese završio hifz za devet mjeseci.

Ispočetka je učio jednu stranicu nadan, poslije je učio po dvije stranice, pa po tri, a pred kraj je učio i po četiri stranice nadan. Jednom je naučio deset stranica za dva sata. Najbrže je naučio stranicu za pet minuta, a najduže za dvadeset minuta.

LITERATURA:

1. Bognar, L. – Matijević, M.: *Didaktika, Školska knjiga*, Zagreb, 1993.
2. Ćatić, R.: *Nastavnik stručnjak ili odgajatelj, Muallim*, 1997.
3. Ćatić, R.: *Osnovi didaktike*, Pedagoški fakultet u Zenici, Zenica, 2003.
4. Ćatić, R.: *Uticao vjeronauke na moralne vrijednosti*, Islamska pedagoška akademija u Zenici, Zenica, 1996.
5. Ćatić, R.: *Zornost u nastavi vjeronauke, Muallim*, 2000.
6. Ćatić, R. i Pehlić, I.: *Metodika nastave islamske vjeronauke*, Islamska pedagoška akademija u Zenici, Zenica, 2005.
7. Ćatić, R. i Stevanović, M.: *Pedagogija*, Pedagoški fakultet u Zenici, Zenica, 2003.
8. *Das neue Lexikon der Padagogik*, Herder Verlag, Freiburg, 1971.
9. Dryden, G. i Vos, J.: *Revolucija u učenju – kako promijeniti način na koji svijet uči, Educa*, Zagreb, 2001.
10. Ez-Zubejdi, Abdullatif: *Buharijina zbirka hadisa – sažetak, El-Kalem*, Sarajevo, 1425/2004.
11. Furlan, I.: *Osnovi procesa učenja*, Zagreb, 1968.
12. Furlan, I.: *Poučavanje i vrste učenja, Pedagoški rad*, br. 1., 1990.
13. Korkut, B.: *Kur'an s prevodom*, Ministarstvo za hadž i vakuf u Saudijskoj Arabiji, Medina, 1412. h.g.
14. Mandić, P. i Gajanović, N.: *Psihologija u službi učenja i nastave*, Grafokomerc Tutnjić, Lukavac, 1991.
15. Muminović, H.: *Mogućnost efikasnog učenja u nastavi, DES*, Sarajevo, 2000.
16. Ničković, N.: *Racionalizacija nastave i učenja*, Novi Sad, 1975.
17. Stevanović, M. i Ćatić, R.: *Savremena didaktika*, Pedagoški fakultet u Zenici, Zenica, 2002.
18. Terhart, E.: *Metode poučavanja i učenja – Uvod u probleme metodičke organizacije poučavanja i učenja, Educa*, Zagreb, 2001.

Summary

SCIENTIFIC AND EXPERIENCE-BASED PARADIGM OF THE
QUR'AN MEMORIZATION

Prof. Refik Catic, Ph.D.

The Qur'an is the most beautiful harmony of voices and words, the most logical system of logogens and semantic connections, which makes it easy for memorizing and recognizing. Since memorizing the Qur'an is mainly a psychological memory function, this article provides some psychological answers. Modern science has discovered that during a process of memorization, the structure of nerve cells and the connections between them changes. This work analysis the basic rules of the successful Qur'an memorization (hifz), as follows: honest intention (niyyah), age, suitable time, suitable place, reciting aloud and in accordance with tajweed, always using the same Mushaf, linking the memorized verses, repetition, learning style, moderate speed and serenity, selection of the muhafiz, sins avoidance, memorization with understanding. In working with children, it is important that we teach them to recite the Qur'an by themselves, and, in time, they will understand the essence, through their own efforts and help by the teachers. In order for a teacher to remain an authority and a role model to its students, he must possess good personal qualities, comprising a complex group of moral and positive personality traits. Muhammad s.a.w.s. would be the best role model to these teachers.

موجز

حفظ القرآن الكريم – نموذج معرفة وخبرة

أ.د. رفيق تشاتيتش

القرآن الكريم أجمل تناسق للأصوات والكلمات، وأكثر أنظمة الروابط الدلالية منطقية، وهذا يميزه ويجعله سهل الحفظ. وبما أن حفظ القرآن الكريم عملية تتعلق بالوظيفة النفسية للحفظ، فإن هذا المقال يقدم أجوبة في مجال علم النفس. لقد أثبت العلم العصري أن عملية الحفظ تؤدي إلى تغيرات في بنية الخلايا العصبية وإقامة روابط فيما بينها. يقدم هذا المقال تحليلاً للقواعد الأساسية للحفظ الناجح وهي: النية الصادقة، العمر، الوقت المناسب، المكان المناسب، التلاوة الجهرية وفق أحكام التجويد، الحفظ من نفس المصحف، ربط الآيات المحفوظة، التكرار، أسلوب التلاوة، التلاوة الهادئة والمعتدلة السرعة، الانتباه إلى المتشابهاً، حسن اختيار المحفظ، الابتعاد عن المعاصي، الحفظ مع الفهم. من الضروري عند الأطفال أن نمكنهم من تلاوة القرآن بشكل مستقل، بحيث يستطيعون مع مرور الزمن – بجهودهم الذاتي وبمساعدة معلمين جيدين – فهم الجوهر. لا بد للمعلم أن يكون مسؤولاً وقدوة للتلميذ، ولذا يجب عليه أن يتميز بصفات شخصية حميدة، وباختصار يجب على المعلم أن يقتدي برسول الله محمد صلى الله عليه وسلم. الكلمات الرئيسية: التلاوة، الحفظ، النسيان، المعلم، التلميذ.